

Н. А. Загоруйко

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ОГІЄНКА

У пропонованій статті здійснено аналіз листування Івана Огієнка періоду еміграції з визначними представниками суспільно-політичного життя України, які перебували у таборах для «Ді-Пі» й визначено їх публіцистичну складову.

Ключові слова: Іван Огієнко, церква, культура, публіцистика, листування, епістолярій, табори «Ді-Пі» (табори переміщених осіб).

Існує твердження, що місце кожної країни на культурній мапі світу передусім визначається інтелектуальною елітою, тому епістолярій М. Грушевського, П. Куліша, М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. Кобилянської, В. Стефаника, І. Огієнка, Д. Яворницького, К. Білокур, Є. Чикаленка, В. Стуса, І. Світличного та багатьох інших не лише допоможе відтворити їх непересічні постаті, а й усвідомити внесок цих творців як у свою рідну культуру, так і в світову. Ліна Костенко закликає «відновити гуманітарну ауру нації». Як зауважує Іван Дзюба, це передусім має бути «пошук джерел, рух до джерел, прагнення повернути собі культурну спадщину в її справжньому обсязі й скоординувати з нею власне культурне самопочування й творчу енергію» [1, с.552].

У серії «Джерела з історії української еміграції» Видавничий дім «Києво-Могилянська академія» видав листування Митрополита Іларіона Огієнка, яке зібрав та упорядкував до друку о. Юрій Мицик. Видання вміщує частину епістолярної спадщини видатного українського церковного і громадського діяча, вченого й митрополита, що висвітлює життя і діяльність як самого Івана Огієнка, так і його численних кореспондентів – видатних представників українського православного духовенства, науковців, письменників, громадських діячів України та тих, хто опинився на еміграції – Д. Чижевського, П. Волиняка, Д. Гуменної, Ю. Косача, Ю. Шевельова, Д. Нитченка (Чуб), Н. Полонської-Василенко, Т. Осьмачки, Л. Мосендза, В. Дорошенка, К. Антоновича, Л. Биковського, Юрія Клена, Н. Королеви, Л. Білецького та ін. Упорядник якраз і зазначає, що це листування – передусім унікальний матеріал для вивчення української еміграції, особливо повоевненої, адже йдеться про епістолярій одного з найвидатніших культурних представників України, який був втіленням «трьох чеснот», що їх прагне бачити від своїх духовних провідників кожен народ – благовістя, добродійство й подвиги, й який зумів реалізувавши перше «твердим, мужнім високоідейним словом, друге – широко задуманою допомогою акцією, третє – невсипним подвигом праці на ниві рідної української науки» [3, с.162].

Увесь архів перших повоевнених років разом із частиною документів передвоєнного періоду митрополит Іларіон зумів перевести до своєї резиденції у Вінніпезі. Попри те, що І. Огієнко заповів передати свій архів після смерті на Батьківщину, лише зараз його епістолярна спадщина стає відомою на теренах України. Упорядник видання зазначає, що опрацювання всього комплексу листування митрополита Іларіона принесло й несподівані відкриття: були виявлені дві важливі частини цього листування, які дослідники вважали втраченими, а саме – листи відомого українського письменника і громадського діяча Андрія

Чайковського та листи українського письменника та поета Ігоря Качуровського, які через великий обсяг становлять окремі епістолярні масиви. Однією з перших до вивчення листування Івана Огієнка звернулася І. Турменко, яка дослідила цілу низку питань, які виникли внаслідок вивчення кореспонденції Івана Огієнка в різні роки, зокрема з Л. Білецьким, О. Отглобліним, Н. Королевою та іншими українськими діячами [2, с.16]. А вже Митрополит листувався з провідними представниками українського православного духовенства, видатними науковцями, письменниками, поетами, художниками, політичними та громадськими діячами, зазвичай емігрантами з Австрії та Німеччини, які перебували в сумнозвісних таборах для біженців та «Ді-Пі» [3, с.13]

У листуванні окреслюються декілька хронологічно-тематичних ліній. З листів від українських біженців дізнаємось про їх важку долю у повсенний час. У листах О. Діюка, І. Малетича, Т. Архипової маємо цінні свідчення очевидців про голодомор та більшовицькі репресії. Так, суспільно політична картина лихоліття початку 30-х років та час війни зафіксовані пунктирним очерком у листі Олександра Діюка від 29 серпня 1946 року, який пише, що «з 1923 року почали стріть школи і вчить селянських дітей, але вже без релігії і учительство старе цюму не противилось, і легко подалося, і були слухняними слугами влади, особливо під час розкуркулювання, грабежу і арешту і викинення з хати заможніших селян, що ставили опір наказам влади» [3, с.118].

Василь Дубровський, звертаючись до Митрополита Іларіона як до патріота та духовного провідника, висловлював сподівання усього поневоленого народу про те, що він зможе зупинити терор в Україні та допомогти вимушеному там населенню, сприятиме захисту частини Української нації на еміграції в Європі від примусової репатріації і допоможе здобути місце проживання та роботу, сприятиме консолідації наших патріотичних національних сил, яка «єдина може дати нам спроможність використовувати на міжнародному форумі ті можливості обстоювання української справи, що їх дає нам поточний момент» [3, с.141].

Лист від 8 березня 1948 року сповнений відчаю В. Дубровського «Що робити, щоб припинити акцію більшовиків, спрямовану на те, щоб мати «Україну без Українців»? Які можна знайти морально-політичні методи впливу, щоб припинити це, – доки ще не діють інші методи? Роки такого тотального систематичного винародовлення України можуть довести до великого спустошення її» [3, с.160].

Важливе місце у цьому листуванні належить проблемам церковного та наукового життя. Ю. Мищик зауважує: «Сам митрополит прагнув налагодити видання відповідних журналів та книг, залучити до співпраці науковців та письменників, зробити свій внесок у життя створеної на еміграції УВАН, а також і відродженого Наукового товариства ім. Т. Шевченка та інших установ» [3, с.15]. Так, прагнути підтримувати розвиток української культури за межами рідного краю, Іван Огієнко надсилав своїм кореспондентам свої праці, зокрема це «Легенди світу» (1947), «Марія Єгиптянка» (1947), «Політична праця Богдана Хмельницького», «Недоспівана пісня Богдана Хмельницького» (1947), «Бережімо все своє рідне», «Приєднання Церкви Української до церкви Московської 1686», «Прометей», «Прометей» (1948), «Народження людини», «Слово про Ігорів похід» (1950), «Українська літературна мова» (1951), «Український літературний наголос» (1952), «Українська Церква – Церква первозванна» (1949), «Трираменний Хрест зо скісним підніжком – національний Хрест України» (1951), «Князь Володимир прийняв Православ'є, а не Католицизм» (1951), «Поділ єдиної Христової церкви і перші спроби поєднання її» (1953), «Культурні впливи України на Московію» (1951), «Візантія й Україна», «Каноноборство» (1954). З листування видно, яку роль ці пи-

сання мали для його адресатів. У цьому контексті доречно згадати відгук про ці писання відомого українського поета та письменника Ігоря Качуровського у листі від 9 травня 1947 року, який цінність праць професора Івана Огієнка вбачав у тому, що вони легко сприймаються простим людом і здатні працювати у трьох напрямках, «пробуджуючи здібність естетичного сприйняття, підвищуючи релігійні почуття і викристалізовуючи національну свідомість» [3, с.232]. Тематика цих творів засвідчувала їх роль у «морально-патріотичного піднесення духу нашої людності на чужині» [3, с.144]. Прикметно, що засади творення вільної держави Івана Огієнка визначались викликами того часу й, говорячи словами Митрополита Андрея Шептицького, відповідали на питання «Як будувати рідну хату?», адже враховували, що поза Церквою є ще інституції, які є добрими школами громадянських чеснот: родина, громада та добровільні товариства і спільноти людей, але «такою школою можуть вони бути тільки тоді, коли користуються повною свободою і мають якісь вироблені традиції, які їх членам накладають громадянські обов'язки, вимагаючи від членів чеснот і прикмет громадян» [5, с.18].

Окрім документальних свідчень, маємо важливий додаток до вивчення життя і творчості самого митрополита Іларіона. Промовистими, на нашу думку, є спогади та оцінки його колишніх учнів, особливо Петра Маслова. А зворушливі спогади І. Огієнка у листі до російського книгознавця і бібліографа М. Рубакіна від 22 квітня 1946 переносять нас у далекий 1904 рік, коли І. Огієнко був студентом II курсу історико-філологічного факультету Київського університету.

Важливий аспект цього листування – стан православної церкви за кордоном та можливі шляхи її розвитку. Характерно, що одноставної точки зору кореспонденти не мали, а їх міркування мають виразу публіцистичну складову, яка продовжує традиції української полемічної літератури. Так, Юрій Косач у листі від 19 червня 1961 року зазначає, що «ворог нашого народу і нашої прадідівської православної віри та церкви – католицизм, уживає і уживатиме всіх заходів до поборювання немилих йому сил. Зокрема на еміграції, де є наполегливе зусилля ототожнювати католицизм з українством» [3, с.286]. Професор Ганна Наконечна, притримувалась інших поглядів, зізнавалась, що «Душею я православна, бо православна церква це наша національна церква, і якби греко-католики не мали цього самого обряду, то не знаю, чи трималися б наші люди цієї церкви. Але розум мені диктує, що не Рим, а Москва наша загибель» [3, с.354]. Констатуючи вельми критичний стан української церкви між двома силами, Г. Наконечна висловила сподівання, що «Коли вибрати між цими двома силами, то чи не краще Рим ніж Москва. Рим – Європа, Москва – Азія» [3, с.352].

Водночас листування з митрополитом засвідчує колосальні зусилля український науковців продовжувати студії попри скрутні умови емігрантського життя, які, вживаючи вислів Г. Наконечної, через малу плату не можуть купувати, що цікавить, тому мусять «жебрати». Цю ситуацію також погіршувала відсутність каталогів, які б допомогли зорієнтуватись у нових виданнях.

Виразне публіцистичне звучання мають листи щодо стану розвитку української культури, в яких окреслено відстоювання української культури та відкидання її меншовартості у зіставленні з російською, зафіксовано процес фальсифікації нашої історії й відтворено парадигму її рейдерського захоплення. Так, наприклад, професор Г. Наконечна, підготувавши 21 гасло для «Кляйне Слявіше Біографі», була прикро вражена рівнем русофільства в Німеччині, адже без її відома гасла були замінені російськими, звісно, на користь останніх. Саме тому у листі від 7 грудня 1958 року звертається до Митрополита перевірити інформацію щодо українського походження художника-мариніста Івана Айвазовського

(Айвазян), який значний період свого життя перебував у Феодосії, про видатного біолога, лауреата Нобелівської премії Іллію Мечникова, видатного українського церковного діяча Степана Яворського, Дмитра Туптала-Ростовського та інших, аргументуючи тим, що «Чому Ге Микола, маляр, що жив і працював в Україні, був французького походження, чому він мусить бути російським малярем?» [3, с.364]. Відстоюючи право України на своїх видатних діячів культури, зазначає, що до росіян були зараховані Дмитро Паломник, Нестор Літописець, митрополит Іларіон, Степан Яворський, Володимир Вернадський. Проте, з огляду на сучасні претензії Москви щодо «київської спадщини» надзвичайно актуальним є зауваження Г. Наконечної, що якщо українцям не ««вільно» зачислити Київський період для себе, то яким правом можуть привласнювати собі їх москалі». Адже, як сто років тому, так і зараз, антиукраїнська пропаганда масово заповнила наш інформаційний простір, підпадаючи під визначення «етнонімічної війни» й ставлячи гостру необхідність у чіткому розмежуванні назв «Русь» і «Росія».

Відтак, листування Івана Огієнка «в значній мірі спростовує усталені оцінки радянських історіографів та публіцистів, які згадували про Івана Огієнка виключно в негативному контексті» [2, с.19], а публіцистична складова цієї кореспонденції є незаперечною, адже перебуваючи у вимушеній еміграції, так як і значна більшість українських інтелектуалів, зазначені кореспонденти прагнули вирішити цілий ряд нагальних проблем суспільно-політичного характеру щодо розвитку української культури про що переконливо свідчить цей комплекс епістолярію.

Список використаних джерел:

1. Дзюба І. З криниці літ : у 3 т. Київ : Академія, 2006-2007.
2. Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910-1969 / упор.: І. Преловська та ін. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2011. 744 с.
3. Листування митрополита Іларіона (І. Огієнка) / [упоряд. о. Ю. Мицик]. Київ : Академія, 2006. 566 с. (Серія «Джерела з історії української еміграції»).
4. Тюрменко І.І. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). *Український історичний журнал*. 2006. №6. С. 217-220.
5. Шептицький А. Як будувати рідну хату? *Бібліотека газети «День» «Україна Incognita»* / за заг. ред. Л. Івщиної. Київ : ПрАТ «Українська прес-група», 2013. С. 18.

This article analyzes the Ivan Ohienko's correspondence of the emergence period with the prominent representatives of Ukrainian science, culture and the church who were in the DP Camps and their publicistic component is defined.

The letters to Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion), which came from friends, relatives, political, military, public figures, scientific, representatives of Ukrainian culture, church leaders and religious representatives are published in this collection of documents.

Epistolary heritage of Ivan Ohienko is a source of new information about life and career of many famous and little-known figures of the national liberation struggle, government of the Ukrainian People's Republic, church leaders in Ukraine. The motives of political, civic and church leaders, the circumstances of certain decisions adoption are revealed in letters, the problems of the Ukrainian Diasporas research are discussed, difficult circumstances of the church-wide organizational and publishing activities. Orthodox brotherhoods, churchmen etc. The correspondence with the Orthodox and Greek Catholic churches: bishop of Kremenets Dionisiy Valedensky, Exarch of the Orthodox Church in Poland Y. Yaroshevky, Metropolitan A. Sheptytsky, religious schools, cultural and educational institutions is presented in the book. The process of organizational design of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada, individual parishes, building of temples, appointment of priests, publishing of the diocesan church magazines, relations with the civil authorities, various structures of

Ukrainian Diaspora in Canada and in the USA is traced. Numerous problems that accompanied these processes are shown in the letters. Equally important is correspondence with the Metropolitan Ukrainian Orthodox Church in the USA).

Key words: Ivan Ohienko, correspondence, epistolary, publicism, culture, church, DP Camps (Displaced persons camps).

Отримано: 20.09.2018 р.

УДК 821.161.2.09»195»

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.179-185

О. М. Кирильчук

Рівненський державний гуманітарний університет

УКРАЇНЬСКА ЕМІГРАЦІЙНА МАЗЕПІАНА 1950-60-х років

У статті розглядаються версії художнього моделювання образу Івана Мазепи в українській еміграційній літературі 1950-60-х років. У творах Івана Деснянського, Леоніда Полтави, Павла Савчука, Микити Мандрики та Івана Огієнка постать гетьмана проєктується як борця за свободу від російського колоніального поневолення, тому діаспорна мазепіана набуває потужного антиколоніального семантичного навантаження. Водночас автори намагалися подолати імперські стереотипи, що маркували Мазепу як зрадника. Проте у творах Івана Огієнка та Леоніда Полтави вибудовується модель, яка передбачає зміну ролей в опозиції «зрадник-жертва» у контексті російсько-українських наративів минулого. Також особливе місце в контрдискурсивній репрезентації української історії посідає негація російського імперського простору.

Ключові слова: художня модель, мазепіана, репрезентація, антиколоніальний пафос, колоніалізм, метрополія, імперський стереотип.

Постановка проблеми. В українській еміграційній літературі кінця 1950-х – початку 1960-х років посилюється зацікавлення постаттю Івана Мазепи. Такий інтерес частково був викликаний тим, що на 1959 рік припадали 250-ті роковини від смерті українського гетьмана. Українське діаспорне середовище це спровокувало до ширшого пошанування пам'яті про знакового діяча української історії початку XVIII століття, навіть увійшов у вжиток такий вислів як «Мазепинський рік». Ярослав Рудницький із цього приводу дещо іронічно нарікав, що лише письменникам та науковцям вдалося досягти глибших наслідків щодо осмислення пам'яті про Мазепу, на відміну від поверхневого зацікавлення на рівні масових та офіційних заходів [11, с.5].

Мазепа для вітчизняного письменства набув особливого значення, оскільки його образ постає знаковим маркером у російсько-українських наративах історичної пам'яті. Починаючи з XIX віку, навколо його постаті в українському та російському інтелектуальному просторах вибудовуються контроверсійні трактування, інспіровані імперським ідеологічним маркуванням гетьмана як зрадника та певною мірою законспірованим альтернативним сприйняттям Мазепи. До певної міри, до вибудовування такої рецептивної стратегії навколо постаті Мазепи активно долучалась історіографія, зокрема Дмитро Бантиш-Камєнський та Микола Костомаров. Українські науковці, окрім негативного метропольного досвіду щодо трактування постаті «опального» гетьмана, свідомо привносять і власне національну негацію його персони як владодобного